4. Мовознавство на Україні за п'ятдесят років. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1967. – 454 с.

5. Розвиток мовознавства в УРСР 1967–1977. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1980. – 247 с.

6. Сучасна українська літературна мова / [за ред. акад. І. К. Білодіда]. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1973. – 439 с.

7. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручн. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Львів : Світ, 1994. — 216 с.

Стаття надійшла до редакції 25.10.10

L. Verkhulevska

THE CONTRIBUTION OF UKRAINIAN TERMINOLOGISTS IN LINGUISTICS OF THE XX CENTURY

The offered article reflects the way of Ukrainian terminology and the relative science development. It speaks of the Ukrainian terminologists contribution in linguistics of XX century, gathering of the big actual material on the Ukrainian terminology and publication of terminological dictionaries from different branches of science, techniques, art and etc.

Key words: the Ukrainian terminology; terminological dictionaries; Ukrainian scientific terms; terminology formation; monolingual, bilingual, threelingual dictionaries; branch dictionaries; translation, narrow branch, common technical dictionaries; toponymics, onomasiology; special dictionaries of sensible-help character; lexicographic works.

УДК 81'276.6:355(045)

Світлана ВОДОЛАЗЬКА

РОБОТА РЕДАКТОРА НАД ОСОБЛИВОСТЯМИ ВЖИВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В ТЕКСТІ

У статті досліджуються особливості вживання військової лексики в сучасній українській мові та принципи роботи редактора над правильністю слововживання. Аналізується формування україномовного військового словника, функціональної та структурної типології військової лексики. Визначаються чинники, що впливають на її формування та розвиток.

Ключові слова: військова лексика, військовий термін, військовий сленг, функціональна типологія, структурна типологія, словотвір лексики.

Значущим завданням лексикології є детальний аналіз і вивчення словникового складу мов і зокрема, специфіки лексичного

словника сучасної української мови. Нагальна потреба в інвентаризації лексики постала у зв'язку з багатьма факторами, що негативно позначаються на правильності мовлення людини, точності її висловлювань. Засмічення мови і неточність слововживання набувають загрозливих масштабів і свідчать про невпорядкованість знань людиною мови. Такі негативні тенденції стають предметом обробки редактора, який працює над змістовим оформленням тексту, а отже, повинен вільно орієнтуватись у всіх змінах, що відбуваються у словниковому складі.

Важливим компонентом сучасної літературної української мови є військова лексика як спеціальна лексична мікросистема, що має давне походження і водночас перебуває у постійному розвитку і сприяє збагаченню української мови. Тому дослідження функціональної та структурної типології військової лексики, чинників, що впливають на її формування та розвиток, безумовно, є актуальним завданням сучасного мовознавства і допомагає редактору під час правки тексту, з метою його оптимізації та увиразнення.

Військова лексика як одна з найдавніших фахових термінологій неодноразово ставала предметом лінгвістичного аналізу. Її дослідженням займались українські мовознавці (Ф. Є. Ткач, Л. І. Батюк, Р. І. Сидоренко, А. І. Генсьорський, А. А. Бурячок), російські (С. Д. Лєдяєва, Д. Банзаров, Л. Л. Кутіна) та білоруські (О. М. Булика, Н. К. Пометько). У роботах автори приділяють увагу, переважно, опису лише окремого зрізу військової лексики, бо аналізують лексичні групи, пам'ятки, в яких засвідчено вживання військової лексики, визначають способи творення або запозичення слів. Проте майже немає досліджень, у яких аналізувалась специфіка військової лексики в сучасній українській мові. Унаслідок чого українська сучасна військова терміносистема не має повного системного опису, а тому, редактор не зможе чітко визначити доцільність і правильність слововживання.

Мета дослідження полягає у виявленні тенденцій розвитку та вивченні структурно-семантичних особливостей словникового складу української мови військової сфери кінця XX – початку XXI століть.

Відповідно до мети та завдань, дослідження здійснювалося за допомогою різних методів, серед яких значне місце відведено

описовому методу (здійснюється аналіз лексичних та фразеологічних одиниць військової лексики і пояснення особливостей їх будови та функціонування), етимологічного аналізу (використовується для вивчення походження військових лексичних одиниць) та методу концептуального аналізу.

Для дослідження було обрано військові лексичні та фразеологічні одиниці, що функціонували в сучасній українській мові кінця XX – початку XXI століть і були зафіксовані лексикографічними джерелами – тлумачним словником, словником евфемізмів, словником військових термінів, а також періодичними виданнями на військову тематику. Військові терміни були обрані для аналізу шляхом вибірки, для отримання достовірних результатів досліджено близько 550 слів.

«Військова лексика є сукупністю мовних одиниць, що поєднуються спільним змістом і відображають понятійну, предметну та функціональну схожість явищ, які вони позначають» [2, с. 144]. Військова лексика сучасної української мови складається з військової спеціальної лексики (термінології), яка є офіційною (статутні терміни) і нестатутна або сленгові лексика (вживається в усній мові військовослужбовців і в літературі, не є офіційно прийнятою) та емоційно забарвлених елементів військової лексики (вони найчастіше є стилістичними синонімами відповідних військових термінів).

Військова лексика в сучасній українській мові виконує важливу роль у збагаченні словникового складу, про що свідчать численні лексикографічні джерела. Сфера функціонування військової лексики у сучасному світі є різноплановою: використовується у художньому, науковому, публіцистичному стилях і в текстах різних жанрів. Переважно вона зустрічається в професійній літературі, де частотність її вживання є надто високою. У непрофесійній літературі наявність і відсутність військової лексики залежить від тематики тексту. Лексикологія засвідчує і значну тематичну широту, коли використовується військова лексика: види збройних сил та їх організація, військове будівництво, військова техніка і озброєння, бойове мистецтво, воєнна історія, географічні об’єкти стратегічного значення, тощо. Крім того, до військової лексики відносять науково-технічні терміни, що вживаються на позначення військових понять.

Сучасна українська мова формувала свою військову лексику протягом тривалого часу, значний вплив на її розвиток мали конкретні суспільно-політичні умови формування суспільства. На сучасному етапі її функціонування за походженням умовно виділяють декілька груп військових термінів: внутрішньомовні запозичення (*полк, військо*), давні іншомовні запозичення (*полковник, в'язень, піхота*), запозичення XVIII–XIX ст. (*капітан, майор, гарнізон*), нові іншомовні запозичення (*надзвуковий винищувач, радіолокатор, торпеда*). Водночас аналіз засвідчив, що на сучасному етапі більша частина лексем на позначення військових понять є давніми запозиченнями і лише незначний їх відсоток є новотворами.

Передумовою появи нових слів у мові стають події у світі, науково-технічний прогрес, що провокують виникнення у мові новотворів. Українська мова теж відзначається наявністю подібних тенденцій. Наприкінці XX ст. до вжитку увійшли слова *страйкбол* (лексема англійського походження, що позначає воєнно-тактичну гру), *пейнтбол* (лексема англійського походження), *бліцкріг* (запозичення з німецької мови, що позначає теорію ведення швидкоплинної війни), *терор* (лексема латинського походження – *terror*), *терорист, бойовики, командос* (десантно-диверсійні частини), *контингент, польові командири, переозброєння, НАТО*, а також перейшли в активний ужиток архаїчні слова *пірат* (грецького походження), *корсар* (італійського походження), *піратський човен*. Актуалізація застарілих слів і поява новотворів дала можливість здобути українській мові засіб називання нових понять і процесів.

Сучасна українська військова термінологія найінтенсивніше розвивається в області розробки нових видів зброї – насамперед ракетно-ядерних і космічних бойових систем (*орбітальна зброя, глобальна ракета,* лазерні головки наведення, *пускова споруда шахтного типу, зараження стратосфери радіоактивними продуктами ядерного вибуху*), радіоелектронних і інших технічних засобів (*наведення за променем, лазерний далекомір*).

З'явилися також нові терміни, пов'язані зі зміною деяких принципових положень в тактиці та мистецтві ведення бойових дій (*позиційна оборона, рубіж ядерної безпеки, попереджувальний удар, умови застосування ядерної зброї, ядерна обстановка*).

У сучасній військовій лексиці часто використовується англійська абревіація на позначення понять, що не можна передати за допомогою прямого транскрибування. Наприклад: *GSM*, *GPS*, *CDMA* – терміни, що використовуються у системі телекомунікацій, проте вони мають початок з воєнних технологій, бо їх розробка проводилась на замовлення американського міністерства оборони. Абревіатури на позначення нових видів зброї: *THEL* (скорочення від *Tactical High Energy Laser*) – тактичний надпотужний лазер.

До складу спеціальної військової лексики входять також номенклатурні одиниці (номени та оніми), які утворюють сукупність спеціальних назв, що співвідносяться з певними поняттями та актуалізують предметні зв'язки, наприклад, *B-52* – американський бомбардувальник, *Cobra* – американський гелікоптер-винищувач.

Також існує професійний військовий сленг – термінологічне поле, набір особливих слів або нових значень, які вже існують і використовуються у мові, вони є ненормативними, неформальними. Це стилістично знижена, функціонально обмежена мова військовослужбовців, що використовується з метою здійснення комунікативної, регулятивної, емоційно-експресивної та корпоративної мовленнєвих функцій і складається з одиниць, що мають різну лексикографічну маркованість. Як-от: *стріли Бога* (Rods from God) – неофіційна назва американської зброї; *Перл-Харбор* – непередбачуваний напад.

Важливою ознакою української військової лексики є поширене існування синонімічних слів, частина з яких має рівнозначне використання у сучасній мові (*вертоліт – гелікоптер, кермо – штурвал),* а в частині – одне зі слів є пріоритетним або найбільш вживаним на сучасному етапі. Наприклад, на позначення збройних сил держави в сучасних публіцистичних і художніх текстах усіх періодів вживається слово *армія*, а не *військо*, як це було прийнято до поч. ХХ ст. (*поперед війська, з війська прийде, забрали до війська*).

Основну масу військової лексики складають різні стійкі поєднання, перш за все термінологічні поєднання. За своєю структурою вони діляться на такі групи:

– іменник (зазвичай термін) з визначальними словами (або словом), розташованими попереду або після визначуваного слова: *гарматне бомбардування, бойова машина, воєнна база, патрульний*

літак, військовий контингент. Ці поєднання є найчисленішою групою у військовій лексиці;

– дієслово з різними частинами мови: *виконує місію, розпалювання війни, здійснює теракт, атакує бойовий крейсер, наносить авіаудар, продовжувати патрулювання*.

Сучасна військова лексична система з погляду семантики і структури не відзначається однорідністю, що залежить від різноманітності способів номінацій. «Це передбачає поділ термінів за структурними особливостями на терміни-однослови (*фрегат, граната*), терміни-композити (*гермошолом*, *одностріл*), складені терміни (*ракета-носій, плащ-намет*) та терміни-словосполучення (*ракетно-космічна техніка, повітряно-десантні війська*)» [3, с. 11].

Поява слів спричинена мовними потребами і стає можливою завдяки використанню різних словотвірних засобів. Дослідники стверджують, що «морфологічний спосіб є основним у творенні терміноодиниць у різних галузевих терміносистемах. Це зумовлено насамперед як багатою системою елементів морфологічного словотвору української мови, так і семантично-граматичними особливостями творення слів, що дають можливість використовувати однотипні способи словотворення для позначення однотипних військових понять» [3, с. 16].

Словотвірний аналіз військової лексики у сучасній українській мові дозволив виявити шість способів морфологічного словотвору, а саме: префіксальний (*воєнний – антивоєнний*), суфіксальний (*завоювати – завойовник*, *зброя – зброяр*), префіксально-суфіксальний (*зброя – беззбройний, конвой – підконвойний*), словоскладання (*ракета-торпеда, генерал-лейтенант*), композиція (*кулемет*), абревіація (*ВМС* –військово-морські сили), *БМП* – бойова машина піхоти, *МФВ* –багатофункціональний фронтовий винищувач, *ГСП* – глобальна система позиціонування). Проведене дослідження засвідчило, що найбільшу активність у військовій термінології виявляє суфіксальний спосіб словотворення. Інші способи словотворення в українській військовій термінології мають нижчу активність.

Тепер у періодичних виданнях загалом і військових часописах зокрема трапляються на сторінках штампи, неточності, стильові помилки. Використання стереотипів призводить до відволікання

читача від осмислення інформації, основної ідеї матеріалу, засмічує та загромаджує публікацію.

Редактор повинен пам'ятати, що розбудова української військової термінології базувалася на взаємодії таких чинників: використання успадкованих словотвірних моделей і створення нових; активне залучення ресурсів народно-розмовної мови шляхом змін семантичного обсягу наявних лексем; запозичення як результат міжмовних контактів. Шляхами поповнення лексичної системи стають внутрішньомовні та іншомовні запозичення, а також новотвори. Редакторові необхідно пересвідчитись, по-перше, у раціональному використанні автором мовних засобів у тексті; по-друге, вміти підпорядковувати розповідь економному, ясному стилю, де кожне слово «працює»; по-третє, прагнути використовувати слова та фрази, зрозумілі читацькій аудиторії (адаптувати текст).

Процес редагування тексту – важливий етап роботи над створенням повідомлення. Знання редактором особливостей лексичного складу мови сприяє якісному здійсненню функціональних обов'язків. Увага до військової лексики є не випадковою, а зумовлена її активним вжитком в різних стилях. Сфера вживання військової лексики є різноманітною: від суто професійних текстів до художньої літератури, де вона не просто виконує називну функцію, а служить способом характеристики певної історичної дійсності. Питання високої якості мови та стилю публікацій, кваліфікованого літературного редагування є найважливішими для сучасних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурячок А. Російсько-український словник для військовиків. / А. Бурячок, М. Демський, Б. Якимович – К.-Львів : Варта, 1995. – 384 с.

2. Василенко Д. Загальновживана лексика як джерело поповнення складу англомовних військових сленгізмів / Д. Василенко // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – 2009. – № 46. – С. 144–147.

3. Михайленко Т. Інтра- та екстралінгвістичні аспекти формування і функціонування військової терміносистеми в національних мовах : автореф. дисертації на здобуття наукового

ступеня докт. філол. наук зі спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Михайленко – К., 1996. – 25 с.

4. Туровська Л. Дещо про генезис сучасної військової термінології / Л. Туровська // Філологічні науки. – 2007 – Т. 67. – С. 83–87.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2010

S. VODOLAZSKAYA

THE WORK OF EDITOR FEATURES THE USE OF MILITARY VOCABULARY IN TEXT

In the article features the use of military vocabulary in modern Ukrainian language and principles of the editor of the correctness of usage. Forming of Ukrainian-language military dictionary, functional and structural typology of military vocabulary is analysed. Factors which influence on her forming and development are determined.

Key words: military vocabulary, military term, military slang, functional typology, structural typology, word-formation of vocabulary.

УДК 811.161.2’367.335(091)

Валентина ЗАСКАЛЕТА

ВИНИКНЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ: З ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

У статті висвітлюються погляди мовознавців на ймовірні шляхи виникнення та особливості формування слов’янського складнопідрядного речення.

Ключові слова: складне речення, складнопідрядне речення, відносні слова, сполучники.

Пам’ятки української мови представляють, переважно, вже сформовані складнопідрядні речення, щоправда, не рідко (особливо в найдавніших текстах) фіксуються також складнопідрядні конструкції з недиференційованими семантико-синтаксичними відношеннями між їхніми компонентами. А тому про зародження цих синтаксичних одиниць можна говорити лише на підставі вивчення тих доступних на сьогодні теоретичних праць, які присвячені саме цій проблемі.

У мовознавчій літературі зазначається, що слов’янські складнопідрядні речення виникали і формувались частково вже в